

NEDERLAND IN DE TWEEDE WERELDOORLOG BEZIEN DOOR CANADESE OGEN

Door [Sierk Plantinga](#)

Wie weet nu nog wie Hendrik Willem van Loon was? Wie weet nu nog dat op 14 april 1944 aan zestien Canadezen de Nederlandse "Silverfleet Award" werd uitgereikt? Het stond indertijd allemaal in de Canadese kranten. En in tegenstelling tot het gezegde dat in de krant van vandaag op de markt van morgen de vis verpakt wordt, is een selectie van deze Canadese kranten bewaard gebleven en onlangs tevoorschijn gekomen uit de archiefdepots van het Ministerie van Buitenlandse Zaken in Den Haag.

De selectie bestaat uit 25 delen met persknipsels uit de periode november 1942 tot 1947, verzameld en keurig ingeplakt door het Nederlands Informatie Bureau in Canada. Omdat in de meidagen van 1940 er geen personeel van de Regeringspersdienst naar Engeland had kunnen overkomen, richtte minister van Buitenlandse Zaken E.N. van Kleffens in mei 1940 een nieuwe Regerings Persdienst op, vanaf 1941 Regerings Voorlichtingsdienst geheten. Niet alleen actieve voorlichting, maar ook propaganda werd noodzakelijk geacht om het Nederlandse standpunt uit te dragen naar de internationale gemeenschap en zo daarvoor steun te verwerven.

Een van de landen waarin een snelle en efficiënte voorlichting noodzakelijk werd geacht was de Verenigde Staten van Amerika, op dat moment nog non-belligerent in het conflict. Gezant A. Loudon kreeg al in 1940 het groene licht om tegengas te geven aan de Duitse propaganda in Amerika, en korte tijd later werd er een Nederlandse voorlichtingsorganisatie in New York opgericht, het Netherlands Information Bureau (NIB).

In het begin van 1942 vernam de Nederlandse Gezant in Ottawa F.E.H. Groenman dat er plannen bestonden om ook in Canada een "persdeskundige" aan te stellen. *"Immers hebben van een persdeskundige is vooral een kwestie van beleid, waar de diplomatie invloed op moet hebben. Voorkoming van wrijving door halfslachtige positie en van dubbelzinnigheid wenselijk"*, schreef Groenman aan Londen.

Na het nodige overleg werd in oktober 1942 besloten tot het openen van een "Netherlands Government Information Bureau" met aan het hoofd ervan een "Manager". Officieel werd dit Bureau een bijkantoor van de Regeringsvoorlichtingsdienst in Londen, maar intern kwam het onder de verantwoordelijkheid van het NIB te New York, zowel inhoudelijk als budgettair.

Ir. J. van Stappen (1897-1974) werd met ingang van 25 oktober 1942 lot hoofd van het Bureau benoemd. In zijn nieuwe functie diende hij de kennis over Nederland en zijn koloniën -met name over de oorlog- bij de Canadezen te verbeteren. Het grootste gedeelte van het hiervoor benodigde voorlichtingsmateriaal zou hij van het NIB te New York ontvangen. Voor de Franstalige pers in Canada diende hij van het belangrijkste nieuws Franse vertalingen te bezorgen. Van Stappen werd in september 1944 opgevolgd door de historicus J.J. Poelhekke. In de instructie stond ook vermeld dat het Bureauhoofd een "*clippingboek*" moest aanleggen met de artikelen uit de Canadese pers over Nederland en zijn koloniën "*of daarmee samenhangende zaken of uitingen*".'

Het zijn deze knipselboeken die een fascinerend beeld opleveren over allerlei dagelijkse aspecten uit de Tweede Wereldoorlog in relatie tot Nederland. De delen zijn in opzet chronologisch van aard en kennen een grove indeling op onderwerp. Zo zijn er hoofdstukken als: Netherlands Government Information Bureau, Training in Canada, War Effort,

Hollanders in Canada, Occupied Holland, Speeches and lectures on Dutch subjects, Netherlands East Indies.

Natuurlijk is er in deze delen de nodige persaandacht te vinden voor de leden van het Koninklijk Huis, in het bijzonder voor prinses Juliana en haar kinderen die gedurende de oorlogsperiode in de nabijheid van Ottawa verbleven. Zo vermeldden onder meer de *Quebec Chronicle Telegraph*, de *Montreal Matin* en de *Ottawa Evening Journal* op 16 juli 1943 dat de vijf jaar oude prinses Beatrix een dag tevoren haar eerste officiële staatsdaad had verricht door met haar moeder aanwezig te zijn bij de inspectie van een groep van 59 Nederlandse officieren en vliegers, die aan het eind van hun opleiding in Jackson in de Verenigde Staten gekomen waren.

Maar royalty vormt niet het hoofdbestanddeel van deze verzameling. Naast allerlei politiek-beleidsmatige reportages zijn ook veel grotere of kleinere persberichten met een alledaags "*human interest*" karakter opgenomen. Zo berichtte de *Winnipeg Tribune* van 18 maart 1944 dat de Nederlandse vluchteling en cellist Cornelius Ysselstyn de zondagmiddag daarop voor de Canadese radio in een recital onder andere de sonatina van Arnold Walter zou spelen, een eerste uitvoering van deze compositie op de radio.

Vele Canadese kranten namen in juni 1943 het bericht op dat oud-minister [F.E. Posthuma](#) was geliquideerd door het verzet, en ook de aankomst in Londen van Jan de Hartog, auteur van *Hollands Glorie*, was voor de *Toronto Globe and Mail* op 27 juli 1943 een berichtje waard.

Karakteristiek voor veel van deze berichtgeving is de mededeling bij dit laatste bericht dat *Hollands Glorie* de nationale trots van veel Nederlanders had doen groeien zonder dat de bezetter grond had om publicatie van het boek te verbieden. Karakteristiek omdat veel van dit soort berichten het goed-fout schema hanteren: het lafhartig overvallen Nederland weert zich op allerlei mogelijke manieren heldhaftig. Daarom ook was volgens de *Amherstburg Echo* van 22 juli 1943 de nieuwe roman van Martha Albrand, getiteld "*No Surrender*" en gebaseerd op het Nederlandse verzet, een uitstekend boek om die zomer te lezen. Albrand had immers tot drie jaar tevoren langdurig in Nederland gewoond en wist uit eigen ervaring hoe de Nederlanders de Nazi's haatten.

Niet altijd was de toonzetting positief. De *Halifax Star* wist op 5 augustus 1943 te melden dat twee Nederlanders door de politierechter van Halifax

veroordeeld waren tot een boete van tien Canadese dollars en de proceskosten, omdat zij in het Casino Café de boel kort en klein hadden geslagen: de heren hadden klachten gehad over de bediening. En de speech van president Roosevelt waarin hij aankondigde dat Mussolini en Hitler na de beëindiging van de oorlog geen recht op asiel hadden, werd in diverse kranten met grote instemming begroet: "*no neutral state after this war -if there are any neutrals left at the finish- will be permitted to refuse to deliver any of the Axis gang*". Het asiel dat Nederland aan Kaiser Wilhelm II in 1918 had verleend, werd in al deze kranten in een adem genoemd met de verklaring van Roosevelt [..].

Naast deze verschillende faits divers bevatten de delen met persknipsels ook stukken van minder alledaagse en serieuzer aard. Vanaf februari 1943 zijn er krantenknipsels te vinden over de jodenvervolging in Nederland. Veel aandacht kreeg het kerkelijk verzet. In juni 1943 berichtte de Canadese pers dat de deportatie van joden uit Amsterdam naar Polen in "*cattle cars*" voltooid was: "*many of the deportees died before reaching Poland*", en ook werd meegedeeld dat er veel Nederlandse joden in Polen waren vermoord [..]. Op 17 december 1943 verscheen in de *Herald* een bericht over het gebruik van gas en gaskamers, een bericht dat ook in andere kranten werd overgenomen [...]. Een ontsnapte Nederlander vertelde dat hij vanuit Mauthausen met nog 27 anderen experimenten met gas had moeten ondergaan: "*Gas used on prisoners by the huns*". De meesten hadden de experimenten niet overleefd.

Op 3 februari 1944 nam de *Calgary Herald* de rede van minister Van Kleffens voor radio Oranje op 28 december 1943 in zijn geheel op. In deze radiotoespraak, gericht tot het bezette Nederland, gaf Van Kleffens de contouren aan van het toekomstige Nederlandse buitenlandse beleid na de oorlog. Na een korte inleiding vertelde Van Kleffens aan zijn luisteraars dat naar zijn opvatting -en die van de gehele Nederlandse regering in Londen- de oude vooroorlogse politiek van neutraliteit afgedaan had, deze was in zijn opinie "*stone dead*". De Nederlanders moesten volgens hem goed nadenken over de toekomst en zij dienden te zijner tijd een keuze te maken tussen een internationaal isolement en een of andere vorm van samenwerking met landen van goede wil.

Hij verwees het propagandapraatje van de Duitsers dat Nederland in de toekomst deel zou gaan uitmaken van het Britse Gemenebest naar het rijk der fabelen. Geen onderschikking maar samenwerking, en niet alleen

met het Verenigd Koninkrijk maar ook met die andere partner waar Nederland veel gezamenlijke belangen mee deelde, de Verenigde Staten van Amerika. Dit land zag volgens Van Kleffens beter in dan tijdens de Eerste Wereldoorlog dat vrede in Europa van vitaal belang was voor zijn eigen belangen. Van Kleffens zag in een hecht bondgenootschap tussen de Verenigde Staten, Engeland met zijn Dominions zoals Canada, en verder Frankrijk, België en Nederland de best mogelijke constructie voor een West Europees blok, waarbij Nederland wel afhankelijk werd van deze westerse alliantie maar tegelijkertijd ook het meeste voordeel had.'

De bekende Amerikaanse journaliste Martha Gellhorn wijdde haar artikel in het veel gelezen blad *Collier's* van 18 maart 1944 onder meer ook aan de toekomst van Nederland. Voor dit doel was zij op bezoek geweest in Oranjestad, de Londense club van de Nederlandse Engelandvaarders. Eerst beschreef zij hoe je van deze club lid kon worden: je hoefde alleen maar uit Nederland te ontsnappen, per boot overzee, via landroutes over Siberië en Japan of door Frankrijk, Spanje en Portugal. Of, zoals een jonge vrouw deed, door in de nacht vanuit La Linea in Zuid-Spanje de baai van Gibraltar een aantal kilometers over te zwemmen naar een daar voor anker liggend Engels vrachtschip [..].

Percy Leason, de illustrator van *Collier's*, was zo geïmponeerd door dit laatste voorbeeld dat hij bij het artikel een grote tekening maakte van een zwemmende jonge vrouw die door de bemanning van een uitgezette sloep van het voor anker liggende schip aan boord wordt gehesen: "*One Dutch girl fled to Spain, then swam the mined waters from La Linea to an English ship at Gibraltar*". De Engelandvaarder [Bart Bredero](#) die in werkelijkheid dit kunststukje uithaalde, 'zal wel nooit vermoed hebben dat hij voor het oog der wereld getransformeerd zou worden tot een jonge moedige vrouw.' Na een uitgebreide beschrijving van de verschrikkelijke gevolgen der nazi-bezetting en het heroïsche verzet daartegen van de Nederlanders eindigde zij met wat onder de Engelandvaarders onder *Hatchet Day*, *Bijltjesdag*, werd verstaan: meer democratie, meer respect voor de waardigheid en de rechten van de mens. De Nederlanders waren volgens haar wakker geworden.

"*Ende despereert niet*" waren de laatste woorden van een lang telegram in de Engelse taal dat Hendrik Willem van Loon op 13 mei 1940 aan de Nederlandse Gezant A. Loudon in Washington stuurde. In dit telegram kondigde Van Loon namens een aantal Nederlanders in de Verenigde Staten de oprichting aan van wat een aantal dagen later het *Queen*

Wilhelmina Fund zou gaan heten. Dit fonds zou tijdens de oorlog grote bedragen fourneren voor hulpbehoevende Nederlanders. De tot Amerikaan genaturaliseerde Nederlander Van Loon was journalist en historicus; hij was op het Noord-Amerikaanse continent beroemd geworden door zijn populariserende geschiedverhaal "*The story of mankind*".

Van Loon schreef in het interbellum veel over historische onderwerpen en hield ook veel radiopraatjes. Als Amerikaanse Nederlander onderhield hij sinds 1932 hartelijke contacten met die andere Amerikaan die trots was op zijn Nederlandse achtergrond, Franklin D. Roosevelt. Van Loon reageerde op Hitlers *Mein Kampf* in 1939 met zijn anti-nazi pamflet *Our Battle*, en nog in 1940 bood hij koningin Wilhelmina onderdak aan in zijn huis voor het geval dat de Duitsers Nederland zouden binnenvallen. Tijdens de oorlog zou Van Loon als "oom Henk" voor *Radio Boston* radio-uitzendingen naar bezet Nederland verzorgen. Van Loon was 'iemand' in Amerika en zijn plotselinge overlijden op 11 maart 1944 op 62-jarige leeftijd in zijn huis "*Nieuw Veere*" in Connecticut zorgde ook in de Canadese pers voor veel herdenkingsartikelen. Een persbericht citeerde uitgebreid de condoleancetelegrammen van president Roosevelt, prinses Juliana, en ambassadeur Loudon.

De bundels met Canadese krantenknipsels geven een boeiend inzicht in de strijd van Nederland tegen de nazi's zoals die in de pers werd verwoord. Humor -de laatste oorlogsgrap- wordt afgewisseld met serieuze berichtgeving. Bij de hier willekeurig gekozen onderwerpen is het opmerkelijk dat in de archieven van de Nederlandse vertegenwoordigingen en in het archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken in Londen vaak meer achtergrond is te vinden; voor dit laatste archief is dat niet vreemd omdat - zo blijkt keer op keer - het ministerie een centrale rol in de beleidsprocessen van de Nederlandse exilregering speelde.